

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ЗОЛОТАРЬОВА ЯНА ІГОРІВНА

УДК 94(73)"1970/1990"

**ПРАВА ЛЮДИНИ У ПОЛІТИЦІ США ЩОДО СРСР
(1970-ТІ – ПОЧАТОК 1990-Х РР.)**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Київ–2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
КОМАРЕНКО ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України,
доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, старший науковий співробітник
ПОТЄХІН ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
Інститут всесвітньої історії НАН України,
головний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії;

кандидат історичних наук, доцент
ПАСІЧНИК НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА,
Білоцерківський інститут економіки та управління ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться “13” червня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.01 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий “12” травня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук**

А. Л. Пількевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження характеризується важливістю проблематики прав людини в сучасному суспільстві. Будучи зафіксованими в міжнародному праві, вони поступово стали істотним елементом світового політичного процесу та сприймаються як фактор формування нового образу глобального світу.

Протягом історичного розвитку питання прав людини набуло багато в чому політичного характеру, а після Другої світової війни (1939-1945 рр.) з внутрішньодержавного перетворилось у міжнародне. Прийняття Статуту ООН (1945 р.), Загальної декларації прав людини (1948 р.), Пактів про права людини (1966 р.) та інших угод не лише наклали на держави юридичні зобов'язання у сфері прав людини, а й передбачили створення цілої системи міжнародних механізмів контролю за їх дотриманням. Тому в останній третині ХХ ст. права людини стали предметом глибокої стурбованості з боку світової спільноти, а у Сполучених Штатах Америки – складовою зовнішньої політики, зокрема щодо Радянського Союзу.

Відповідно для того, щоб з'ясувати успішність дискурсу про права людини як складової зовнішньополітичної стратегії США, необхідно дослідити історичні аспекти формування американської політики щодо прав людини. Також дана тема викликає інтерес з позиції вивчення змін зовнішньополітичних пріоритетів США, трансформації міжнародної політики в 1970-ті – на початку 1990-х рр. та ідеологічного легітимного протистояння Вашингтона й Москви. Окрім того поля, політика щодо захисту прав людини нерозривно пов'язана з іншим, не менш важливим завданням ХХ ст. – розбудовою демократичних інститутів та розвитком громадянського суспільства.

Сьогодні загальна повага і дотримання прав людини входять до числа найбільш важливих завдань, необхідність вирішення яких стоїть перед світовою спільнотою та Україною зокрема. Тому дослідження правозахисної складової міжнародних відносин та її історичного розвитку є актуальним у тому числі для розбудови державної політики України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми “Українська нація в загальноєвропейському вимірі: історія та сучасність” (державний реєстраційний номер 11БФ046-01), включеної до тематичного плану історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета дослідження полягає в тому, щоб всебічно дослідити історію розвитку, еволюцію, концептуальні засади, зміст, інструменталізацію та методи реалізації складової прав людини в зовнішній політиці США щодо СРСР у 1970-х – на початку 1990-х рр.

Відповідно до поставленої мети визначено **основні завдання дослідження**:

- проаналізувати джерельну базу дослідження та стан наукової розробки теми;

- простежити місце прав людини в американській політичній традиції та охарактеризувати ідейно-політичну ситуацію в США в першій половині 1970-х рр.;

- розглянути правозахисні ініціативи Конгресу США в 1973-1976 рр.;
- дослідити базові політичні та світоглядні принципи, якими керувалася адміністрація президента-демократа Дж. Картера при включенні компонента прав людини до зовнішньополітичної стратегії США та розкрити зміст методів, завдяки яким реалізовувалась політика прав людини США щодо СРСР;

- з'ясувати зміни в позиції Білого дому щодо політики прав людини стосовно СРСР за республіканських адміністрацій президентів Р. Рейгана і Дж. Г. В. Буша та визначити результати ініціатив Вашингтона;

- визначити місце Гельсінського процесу та діяльності США в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі в 1970-ті – на початку 1990-х рр. у досягненні зовнішньополітичних цілей США щодо СРСР.

Об'єктом дослідження є політика Сполучених Штатів Америки щодо Радянського Союзу в 1970-ті – на початку 1990-х рр.

Предметом дослідження є формування, розвиток та методи реалізації правозахисної складової політики США щодо СРСР в 1970-ті – на початку 1990-х рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1970-ті – початок 1990-х рр. Нижня хронологічна межа – початок 1970-х років, обумовлюється тим, що у цей час права людини завдяки низці ініціатив американського Конгресу стверджуються як складова зовнішньої політики США. Верхня хронологічна межа – початок 1990-х років, відповідно завершення “холодної війни” та ідеологічного й політичного протистояння США та СРСР з розпадом останнього. Авторці інколи доводиться виходити за ці межі, що обумовлено необхідністю з'ясувати історичні традиції та витоки чинника прав людини у політичному процесі США.

Методологічною основою дослідження є принцип історизму, який передбачає дослідження будь-якої історичної події в розвитку із врахуванням історичного контексту та сприйняття історії як процесу. У поєднанні з принципами багатofакторності та системності він дає можливість вивчити складні явища міжнародних відносин, а також дослідити витоки дискурсу прав людини, зміст і відмінності підходів різних президентських адміністрацій до правозахисної складової політики США щодо СРСР. Виходячи з цих загальних методологічних основ, у дисертації для розв'язання окреслених завдань застосовано проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-системний, описовий та історико-біографічний методи дослідження. Їх поєднання дало змогу досягнути поставленої мети та вирішити науково-дослідницькі завдання. Виклад матеріалу здійснюється у хронологічному порядку. Разом з тим авторкою звертається увага на окремі засоби міжнародної дипломатії, на зразок Гельсінського процесу, який був ключовим майданчиком реалізації правозахисного компонента політики Вашингтона стосовно Москви. Послугуючись історико-системним методом, у дослідженні було проаналізовано утвердження дискурсу прав людини у зовнішній політиці США. Завдяки історико-порівняльному методу було з'ясовано спільне та відмінне у

баченні президентськими адміністраціями 1970-х – початку 1990-х рр. місця прав людини у зовнішньополітичній стратегії США. Авторкою було широко застосовано історико-біографічний метод. Так, аналізуючи політичні погляди провідних державних діячів у Вашингтоні в роки дослідження, було висвітлено вплив окремих постатей на різні трактування чинника прав людини у стратегії політики США щодо СРСР та підходи щодо його реалізації у зовнішньополітичному курсі Білого дому. Таким чином, аналіз проблематики дисертації здійснюється на основі сучасних підходів, які дозволили охопити специфіку досліджуваного матеріалу на міждисциплінарному рівні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі залучення та критичного аналізу широкого кола джерел та наукової літератури, вперше в українській історіографії було проаналізовано правозахисний компонент зовнішньополітичного курсу США щодо СРСР у 1970-ті – на початку 1990-х рр. з точки зору історичної науки.

Вперше:

- досліджено і введено до наукового обігу низку документів внутрішнього призначення американських державних установ, в яких відображено методи реалізації політики США щодо захисту прав людини стосовно СРСР та цілі правозахисного вектора зовнішньополітичного курсу Вашингтона;
- з'ясовано підходи адміністрацій Дж. Картера, Р. Рейгана та Дж. Г. В. Буша до прав людини у зовнішній політиці США та в американсько-радянських відносинах, проведено їх порівняння і визначено ефективність методів реалізації;
- розглянуто переговорний процес у рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі як новий формат ідеологічного протистояння наддержав США та СРСР на основі питання прав людини.

Удосконалено:

- наукові підходи до дослідження прав людини у американській зовнішньополітичній традиції з точки зору історичної науки;
- знання про ідейно-політичну ситуацію в США на початку 1970-х рр. та формування концепцій прав людини у зовнішній політиці США.

Отримало подальший розвиток:

- систематизація історичних джерел та наукової літератури з проблеми дослідження;
- дослідження правозахисної діяльності як складової інституціонального поля міжнародних відносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони поглиблюють знання про особливості та характер зовнішньої політики США в досліджуваний період, сприяють глибшому розумінню механізмів формування зовнішньополітичного курсу США щодо СРСР та в цілому, розкривають відмінності та спільні риси в підходах президентських адміністрацій. Основні положення, методологічна складова, фактологічна база та висновки цієї роботи можуть бути використані при підготовці монографій і посібників з історії зовнішньої політики США та історії міжнародних відносин, спецкурсів аналогічної тематики. Крім того,

викладений матеріал буде корисним дослідникам, котрі цікавляться формуванням зовнішньої політики США та ідеологічним контекстом міжнародних відносин тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були обговорені на восьми науково-практичних конференціях: Дні науки історичного факультету: VI Міжнародна наукова конференція молодих учених (Київ, 2013); Дні науки історичного факультету: VII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених, присвячена 180-річчю заснування Київського національного університету (Київ, 2014); 66-а міжнародна наукова конференція “Каразінські читання” (Харків, 2013); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених “Шевченківська весна” (Київ, 2014); Міжнародна науково-практична конференція “Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, культура” (Львів, 2014); II міжнародна науково-практична конференція “Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство” (Львів, 2015); Всеукраїнська наукова конференція: VIII Богданівські читання (Черкаси, 2014); II Всеросійська науково-практична конференція “Культура, наука, образование: проблемы и перспективы” (Нижньовартовск, 2013).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображені в 16 публікаціях: дев’ять наукових статей, вісім з яких опубліковані у фахових виданнях, серед них п’ять включені до переліку ДАК МОН України, одна стаття в іноземному періодичному науковому виданні; та у семи тезах, опублікованих у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (дванадцяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (48 с., 417 позиції). Загальний обсяг дисертації становить 257 стандартних сторінок, з них 206 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтована актуальність обраної теми, визначено об’єкт і предмет, сформульовано мету, завдання та хронологічні межі дослідження, його теоретико-методологічні засади, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів та наведено дані щодо їх апробації.

Перший розділ “**Джерельна база дослідження та ступінь наукової розробки проблеми**” складається з двох підрозділів, у яких характеризується рівень джерельного забезпечення теми та проводиться аналіз історіографії.

У підрозділі 1.1 “*Огляд джерельної бази*” всю наявну джерельну базу розділено на три блоки.

Перший блок складають офіційні документи різних державних інституцій США, які призначені для внутрішнього та зовнішнього використання. Це перш за все матеріали десяти Конгресів США (з 93-го по 102-ге скликання): закони, резолюції та інструкції, прийняті парламентарями і введені в дію рішенням президента; протоколи і стенограми засідань законодавчого органу та слухань профільних комітетів; окремі документи структурних підрозділів Конгресу.

Зокрема, це звіт “Міжнародний захист прав людини” і доповідь “Права людини у міжнародній спільноті: заклик до лідерства США” 1974 р., яка містила 29 рекомендацій щодо зовнішньої політики США. До цієї групи джерел також належать документи адміністрації президентів Дж. Картера, Р. Рейгана та Дж. Г. В. Буша, які згруповані у збірниках “Публічні папери президента”; інавгураційні промови; щорічні звернення президентів до Конгресу; передвиборчі платформи Республіканської та Демократичної партій, документи передвиборчих кампаній. Третю групу офіційних джерел, яка є найбільш ваговою для дослідження, складають директиви президента, Ради національної безпеки США та Державного департаменту. Частина цих джерел була засекречена в архівах США, але наразі гриф з них знято, і вони викладені на електронних ресурсах з вільним доступом.

Другий блок складають джерела особового походження: мемуари, листування та особисті документи державних діячів, котрі займалися формуванням та реалізацією зовнішньої політики США, які дають можливість відтворити їх погляди, хоча і вимагають більш критичного підходу. Зокрема, це мемуари Дж. Картера, Р. Рейгана, Дж. Г. В. Буша, С. Венса, З. Бжезінського, Е. Маскі, А. Хейга, Л. Шульца, Дж. Бейкера. Аналогічний комплекс паперів радянських дипломатів А. Громики та М. Добриніна ілюструє реакцію радянської сторони на американські правозахисні ініціативи. У групі мемуарних джерел окремо виділено спогади П. Бувалди, написані на основі особистого досвіду посла Нідерландів у СРСР. Серед джерел епістолярного походження використано листування президентів та посадових осіб США з керівництвом ЦК КПРС і дипломатами СРСР, їх переписку з радянськими дисидентами та “відмовниками”.

У третій блок джерельного матеріалу виділено публікації у періодичних виданнях як наукового характеру, так і у ЗМІ, які були написані безпосередніми суб'єктами формування та реалізації політики США щодо захисту прав людини стосовно СРСР у роки, які охоплює дослідження. Це, зокрема, американські журнали “Форін Ефеарс”, “Форін Полісі”, “Коментарі”, “Ворд Ефеарс” – провідні офіційні видання США з питань міжнародних відносин та зовнішньої політики, а також преса – “Полісі Рев'ю”, “Ньюзвік”, “Вашингтон Пост” та “Нью-Йорк Таймс”.

Таким чином, наявна джерельна база дає можливість виконати поставлені в дисертаційному дослідженні завдання.

У підрозділі 1.2 “Аналіз сучасного стану наукової розробки теми” здійснено умовний поділ усієї історіографії за країною походження авторів на американську, українську, радянську та російську. У кожній з груп очевидними є підстави виділити підгрупи. У дисертації використано метод змішаної хронологічної класифікації.

Тема прав людини у міжнародних відносинах та зовнішній політиці Сполучених Штатів більш ґрунтовно та детально розроблена американськими авторами. Утім, у працях американських науковців 1970-х – 1980-х рр. між рядків простежується певна політична ліберальна (А. Шлезінгер-молодший, С. Вогелсанг) чи консервативна (В. Баклі, Р. Фолк, Д. Карлетон, М. Стоул, Л. Блюмфілд, Д. Мойніхен, Дж. Муравчік) заданість, залежно від їх особистих ідеологічних переконань. Працям 1990-х рр. притаманне більш комплексне і неупереджене вивчення правозахисної складової зовнішньополітичного курсу США (Дж. Ліндсай, Е. Мейнорд). Відмінною рисою американських наукових розвідок 2000-х рр. є

зосередження уваги дослідників на вивченні окремих питань зовнішньої політики Білого дому. Протягом останніх 5 років у історичній науці США спостерігається збільшення числа наукових розробок щодо окремих аспектів глобалізації прав людини в останній чверті XX ст., а в її контексті – правозахисного вектора політики США щодо СРСР (К. Аподака, Дж. Бауер, Д. Котловскі, Дж. Гаддіс). Окремо відзначимо найчисельніший серед американських авторів, які досліджували питання прав людини у зовнішній політиці США, науковий доробок професора політичних наук Д. Форсайта, котрий мав досвід роботи в неурядовому секторі в напрямку захисту прав людини. Втім, автор визнає результативними виключно ініціативи президента-демократа Дж. Картера. На противагу іншій американській науковець К. Аподака відзначає циклічність прав людини у зовнішній політиці США і те, що правозахисна складова зовнішньополітичного курсу Білого дому не залежить від партійної приналежності його керівництва. Доводить твердження про нелінійність прав людини у політичній традиції США і Б. Кіз, котра досліджує розвиток тематики прав людини серед ліберальних груп населення. Роль громадського сектору і міжнародних правозахисних організацій у реалізації політики прав людини США щодо СРСР та вплив Гельсінського процесу на трансформацію політичних режимів у Східній Європі досліджуються в академічних розробках У. Корі. Висновки дослідника підтверджують і наукові розробки К. Петерсона, який вважає, що просвітницька діяльність США в напрямку прав людини сприяла включенню проблематики порушень прав людини до порядку денного міжнародної дипломатії.

Українська історіографія, у свою чергу, зробила не надто значний внесок у цій сфері. У вітчизняній історіографії ще не було проведене комплексне дослідження питання прав людини у політиці США щодо СРСР. Варто відзначити наукові пошуки кандидата історичних наук, доцента Київського національного університету імені Тараса Шевченка Т. Грищенка. Дослідник, вивчаючи творчість та діяльність З. Бжезінського, аналізує роль його постаті в процесі формування концептуальних засад зовнішньої політики США у другій половині XX – на початку XXI ст. Варто згадати й одну з перших статей Т. Грищенка, де автор докладно аналізує джерела політики захисту прав людини в стратегії США на світовій арені, актуалізацію правозахисної проблематики на початку 1970-х рр. та причини зменшення звучання правозахисних закликів наприкінці каденції Дж. Картера. З точки зору політичної науки, значення питання прав людини у зовнішній політиці США розкриває К. Гольцман. Моралістичний компонент зовнішньої політики США протягом останньої чверті XX ст. досліджено у працях А. Дашкевича.

Щодо радянської історіографії слід констатувати, що роботи, які були створені до 1985 р., переважно пройняті антиамериканськими настроями та висловлюють всебічне схвалення позиції СРСР. Інша група – це праці, написані такими дослідниками, як А. Нікітін, Р. Овінніков, А. Тіхонов у період перебудови, які характеризуються появою критичного аналізу внутрішньої політики СРСР, оцінкою її негативних для іміджу для держави наслідків та схваленням низки ініціатив США.

Сучасна російська історіографія характеризується критичним поглядом на зовнішню політику США та американсько-радянські відносини. Так, В. Согрін та Е. Баталов визнають месіанський характер зовнішньополітичної стратегії США, а

відповідно й права людини як вияв його реалізації у відносинах з Радянським Союзом. У 2000-ні рр. до питання місця прав людини в зовнішньополітичному курсі США щодо СРСР і країн третього світу зверталися у наукових пошуках такі російські вчені, як О. Широков, Б. Ширяєв та Н. Травкіна. Міжнародно-правовий аспект прав людини розглядає В. Карташкін. Взаємовідношення концепції прав людини і правової держави, юридичні механізми захисту прав людини в державі та юридично-правовий аналіз вивчає О. Лукашева. Поняття, суть і структуру прав людини та участь США у міжнародних ініціативах досліджують Ю. Дубінін та А. Загорский.

Таким чином, різні аспекти формування та реалізації політики США щодо захисту прав людини привертали і продовжують привертати увагу дослідників. Разом із тим слід констатувати, що в українській історичній науці дана проблема не була досліджена комплексно, що визначає актуальність цього дисертаційного дослідження.

У другому розділі **“Утвердження дискурсу прав людини у зовнішній політиці США (кінець 1960-х – середина 1970-х рр.)”**, який складається з чотирьох підрозділів, розкрито історичні витоки, формування та становлення правозахисної складової зовнішньої політики США.

У підрозділі 2.1 *“Права людини у політичній традиції США”* висвітлено появу, особливості та місце прав людини у внутрішньополітичному житті США, а також їх трансформацію під впливом міжнародних процесів у компонент зовнішньополітичного курсу. В американській традиції права людини – особисті, релігійні, політичні – зафіксовані у Декларації незалежності 1776 р., Конституції 1787 р. та Біллі про права 1791 р. У другій половині 1940-х рр. у рамках роботи ООН офіційний Вашингтон та американські громадські організації сформулювали дискурс прав людини у міжнародних відносинах та стимулювали складання і підписання низки міжнародних документів. З’ясовано, що періоди активізації інтересу американського уряду до прав людини не були пов’язані зі зміною партійної приналежності керівників Білого дому.

У підрозділі 2.2 *“Пошуки оновленої концептуальної бази зовнішньої політики США наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр.”* розглянуто розробку оновленої стратегії зовнішньої політики США на міжнародній арені та щодо СРСР зокрема, якою займалися такі американські аналітичні центри, як Рада з міжнародних відносин (РМВ) та Тристороння комісія. Згідно з пропозиціями РМВ передбачалося продовжити зовнішню політику в рамках детанту міжнародних відносин; відповідно до напрацювань Тристоронньої комісії визначалося існування локальних варіантів політики прав людини, зокрема щодо авторитарних режимів Латинської Америки, Азії, Африки та СРСР, і пропонувалося залучити світову громадськість до боротьби за права людини. З’ясовано, що у подальшому представники обох “мозкових центрів” обійматимуть провідні посади у президентських адміністраціях США та матимуть значний вплив у прийнятті важливих зовнішньополітичних рішень, у тому числі і стосовно політики щодо прав людини в СРСР.

У підрозділі 2.3 *“Правозахисні ініціативи Конгресу США у 1973-1976 рр.”* проаналізовано діяльність законодавчого органу в актуалізації компонента прав людини у зовнішній політиці Вашингтона. Так, Підкомітет з міжнародних

організацій та рухів Комітету з іноземних справ Палати представників під головуванням Д. Фрезера підготував у 1974 р. звіт про “Міжнародний захист прав людини” і доповідь “Права людини у міжнародній спільноті: заклик до лідерства США”, рекомендації якої щодо зовнішньої політики США у подальшому визнавалися всіма президентськими адміністраціями. Відповідно до їх положень протягом наступних десятиліть визначалась поведінка США на міжнародній арені та будувались відносини з Радянським Союзом. Протягом 1973-1976 рр. підкомітет провів більше 100 слухань і визначив приклади порушення прав людини у 28 країнах світу. Конгрес розглядав звернення представників радянського правозахисного руху щодо конкретних випадків порушення прав людини в СРСР. У 1974 р. було прийнято поправку Г. Джексона-Ч. Веніка до Закону про торгівлю та поправку Е. Стівенсона до Закону про Експортно-імпорتنний банк (ЕІБ), що визначали дотримання прав людини як індикатор міждержавної співпраці.

Підрозділ 2.4 *“Участь США у напрацюванні гуманітарних положень Гельсінського заключного акта”* зосереджений на зміні позиції керівництва Вашингтона щодо міжнародної дискусії в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ). У першій половині 1970-х рр. протягом початкових етапів НБСЄ дипломатія США була неактивною. Втім, на завершальному етапі Наради (червень - серпень 1975 р.), більшою мірою під тиском Конгресу та американської громадськості, Вашингтон приєднався до багатосторонніх консультацій з підготовки Заключного акта НБСЄ. Американська делегація взяла активну участь у формуванні узгодженого трактування сьомого принципу Заключного акта (“Повага прав людини та основних свобод”) у контексті міждержавної співпраці, водночас конфронтуючи з делегатами з СРСР щодо розуміння сутності поняття прав людини.

Третій розділ **“Формування та методи впровадження політики США із захисту прав людини у роки президенства Дж. Картера”**, який складається з трьох підрозділів, присвячений аналізу підходів адміністрації 39-го президента США до місця прав людини у зовнішній політиці та їх реалізації в правозахисних ініціативах щодо СРСР.

У підрозділі 3.1 *“Доктрина захисту прав людини в стратегії зовнішньої політики адміністрації Дж. Картера: суть, принципи та завдання”* обстоюється теза про те, що чинник прав людини у політичному житті США в другій половині 1970-х рр. був сформований на основі особистих етичних, ціннісних переконань президента Дж. Картера. Прийшовши до Білого дому, Дж. Картер виділив права людини як ідейну основу зовнішньополітичного курсу США і важливий напрямок політики щодо СРСР. На основі публічних виступів президента та державного секретаря було виділено основні принципи доктрини прав людини у зовнішній політиці адміністрації Дж. Картера, якими були: верховенство міжнародного права, демократія та моральне лідерство США у світі. Зазначено, що політика прав людини адміністрації Дж. Картера стосувалася як ідеологічного противника США – СРСР, так і авторитарних режимів Латинської Америки, які Вашингтон традиційно підтримував.

У підрозділі 3.2 *“Правозахисні ініціативи адміністрації Дж. Картера щодо СРСР у 1977-1980 рр.”* розкрито методи та заходи, які обрав Вашингтон для

здійснення політики прав людини наприкінці 1970-х рр. Ними стали: мирна ідеологічна конкуренція (відбувалася через збільшення впливу на радіоаудиторію та дебати між радянськими і американськими посадовцями з питань порушень прав людини); позиціонування США як взірцевої легітимної моделі держави, яка дотримується всіх міжнародних приписів з прав людини (адміністрацією була запланована низка внутрішніх реформ та підписання міжнародних пактів про права людини); залучення транснаціональних гравців з прав людини (питання легітимності радянської внутрішньої поведінки має бути підняте не лише від імені США, а й від усієї міжнародної демократичної спільноти). Зазначено, що однією з перших ініціатив адміністрації було створення бази випадків порушення прав людини у Радянському Союзі та її постійне оновлення. Окрім того, у 1976 р. в структурі Держдепартаменту було утворено Бюро з питань прав людини та гуманітарних питань. Дж. Картер особисто проводив зустрічі та листувався з радянськими дисидентами. Як важіль впливу на уряди, які порушували визнані на міжнародному рівні права людини, офіційний Вашингтон використовував економічні санкції або скорочення культурних обмінів. До прикладу, було скасовано дві американські урядові місії до СРСР.

У 1980 р. політичну волю керівництва США продовжити політику прав людини засвідчив меморандум під назвою “Інакомислення у Східній Європі та СРСР: чи зробили ми достатньо?”, який підготувала Рада національної безпеки.

У підрозділі 3.3 “Активізація американської дипломатії в рамках Гельсінського процесу в 1977-1978 рр.” йдеться про ініціативи делегації Вашингтона щодо прав людини на зустрічі держав-учасниць НБСЄ у Белграді як складову реалізації зовнішньополітичної стратегії США. З’ясовано, що вони стосувалися конкретизації окремих положень Заключного акта, зокрема про полегшення доступу до друкованих видань інших країн, можливість підписки на зарубіжні періодичні видання, свободу пересування, контакти між людьми. Дискусії на Белградській зустрічі засвідчили, що без знаходження балансу між вимогами США в галузі прав людини і контактів між людьми та розширення свободи інформаційного обміну з однієї сторони та радянськими вимогами у галузі військової розрядки – з іншої подальший прогрес на НБСЄ навряд чи вдасться забезпечити. Усе ж основний результат активної участі США в Гельсінському процесі в цей період полягав у легітимації міжнародного обговорення проблеми виконання положень Заключного акта щодо поваги прав людини та гуманітарної співпраці, а особливо – критики ситуації з дотриманням права людини в СРСР та країнах Східної Європи.

Четвертий розділ “Проблема прав людини у американсько-радянських відносинах у 1980-ті – на початку 1990 рр.” складається з трьох підрозділів та досліджує еволюцію правозахисної складової політики США щодо СРСР за республіканських адміністрацій Р. Рейгана та Дж. Г. В. Буша в зазначений період.

У підрозділі 4.1 “Перегляд правозахисного компонента стратегії зовнішньої політики адміністрацією Р. Рейгана” обстоюється думка про те, що на момент приходу до Білого дому команда республіканця Р. Рейгана не мала узгодженої позиції щодо місця правозахисної складової у зовнішньополітичному курсі США. Нове керівництво прагнуло дистанціюватися від політики прав людини Дж. Картера, яка не продемонструвала окремих підходів до союзницьких авторитарних та

тоталітарних режимів. Ідейним натхненником цього рішення була Дж. Кіркпатрік. Втім, орієнтуючись на рекомендації Е. Абрамса (працівника Держдепартаменту, а у подальшому керівника Бюро з прав людини та гуманітарних питань) та К. Лорда (співробітника Ради національної безпеки), адміністрація Р. Рейгана прийняла рішення залишити права людини складовою зовнішньої політики, змінивши її смислове навантаження – визначити як метод ідеологічного протистояння з СРСР. З цією метою адміністрація Р. Рейгана розробила дворівневу політику. У короткотерміновій перспективі виконавча влада акцентувала політику на конкретних порушеннях прав людини радянським режимом шляхом поєднання публічної та “тихої дипломатії” на рівні приватних зустрічей. У довгостроковій перспективі за мету політики прав людини щодо СРСР було визначено розвиток та всебічну підтримку демократичних рухів у Радянському Союзі.

Підрозділ 4.2 *“Особливості політики США щодо СРСР у напрямку прав людини в першій половині 1980-х рр.”* зосереджений на висвітленні методів, завдяки яким реалізовувалась стратегія зовнішньополітичного курсу Білого дому в зазначений період. До середини 1980-х рр. головною платформою для реалізації стратегічних завдань політики з прав людини були міжнародні форуми та зустрічі в рамках Наради з безпеки та співробітництва у Європі, зокрема у Мадриді в листопаді 1980 – листопаді 1983 рр. Ефективність цього майданчика полягала у значному публічному резонансі, залученні широкої аудиторії та об’єднанні західних країн навколо правозахисних ідей. Стратегічним рішенням адміністрації Р. Рейгана було залучення до реалізації правозахисної складової політики США щодо СРСР неурядових громадських організацій, до прикладу, Національного фонду на підтримку демократії (створеного у грудні 1983 р.). Що ж до міждержавних відносин, то офіційний Вашингтон у політиці щодо Москви дотримувався балансу між такими важливими напрямками, як контроль над озброєннями, захист прав людини та вирішення регіональних конфліктів.

У підрозділі 4.3 *“Результати та наслідки реалізації політики захисту прав людини США стосовно СРСР у другій половині 1980-х рр. – на початку 1990-х рр.”* аналізується місце правозахисної складової зовнішньополітичного курсу Вашингтона в геополітичних змінах, які відбулися на межі останніх десятиліть ХХ ст., та продемонстровано, як республіканські адміністрації Р. Рейгана та Дж. Г. В. Буша корегували правозахисну риторику, зважаючи на ознаки політичних змін у Радянському Союзі та прагнення М. Горбачова до налагодження співпраці з США та Західною Європою. Американська сторона визнавала зрушення у внутрішній політиці Кремля, однак кожену зустріч на міждержавному рівні використовувала для актуалізації питання дотримання прав людини в СРСР. Водночас значно більшої ваги у процесі просування прав людини набули приватні особи та громадські об’єднання. За президенства Дж. Г. В. Буша лінія поведінки Вашингтона відрізнялася відсутністю високої риторики, також адміністрація фактично зняла питання прав людини з порядку денного зустрічей на вищому рівні та уникала відкритих викликів, спрямованих на конфронтацію з Москвою. Втім, дискусія тривала за лаштунками переговорів. З огляду на розвиток відцентрових та етнічних рухів у СРСР, адміністрація Дж. Г. В. Буша сформулювала нову комплексну політичну програму в рамках Гельсінського процесу – значна увага

приділялась правам національностей, забезпеченню можливостей для існування різних ідеологічних течій і суспільних об'єднань, які їх представляють, та перспективам запровадження процедури вільних виборів. Де-факто із завершенням "холодної війни" та розпадом Радянського Союзу Вашингтону вдалося досягнути цілей політики захисту прав людини, яку передбачала стратегія зовнішньополітичного курсу США.

У **висновках** сформульовано загальні результати проведеного дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи, котрі виносяться на захист:

- Стан наукової розробки досліджуваної теми та аналіз історіографії дають підстави стверджувати, що права людини у політиці США щодо Радянського Союзу у 1970-х – на початку 1990-х рр. не були предметом комплексного всебічного дослідження в Україні. Втім, спираючись на проаналізовану під час дослідження історіографічну базу, варто відзначити, що серед наукового доробку американських авторів наявна низка змістовних монографій та статей, опублікованих у визнаних академічних видавництвах і періодичних виданнях. Достатньо репрезентативною є джерельна база дослідження, яка представлена в основному в американських електронних архівах. Вона дозволяє успішно вирішити поставлену проблему відповідно до зазначеної мети, завдань та хронологічних меж.

- Визначено, що основою для формування правозахисної складової зовнішньополітичної стратегії Вашингтона в 1970-ті рр. була тривала традиція існування чинника прав людини у внутрішньополітичному процесі США, закріплена у Декларації про незалежність США та Конституції. Утім, поява дискурсу про права людини у зовнішній політиці США стала результатом різносторонніх впливів, зокрема і кон'юнктурного походження. А саме: кризи детанту міжнародних відносин, спричиненої низкою зовнішньополітичних невдач Білого дому, посилення ваги правозахисного громадянського суспільства на Заході та частково в країнах соціалістичного табору і пошуку нових форматів вирішення міжнародних проблем. Так, ідейно-політична ситуація, що склалася у США на межі 1960-х – 1970-х рр., визначила потребу повернення до цінностей прав людини, властивих американській політичній традиції. У результаті аналітичних пошуків провідних "мозкових центрів" США було запропоновано державному керівництву модель перетворення парадигми американської зовнішньої політики на основі концептуалізації прав людини та засад демократичного суспільства, в якій вони визначаються як засіб просування ідеалів соціальної справедливості та свободи. Водночас розробки Ради з міжнародних відносин та Тристоронньої комісії рекомендували дотримуватися балансу захисту прав людини з іншими важливими напрямками зовнішньої політики, а ефективними засобами впливу визначили інформаційні, правові та економічні механізми.

- Встановлено, що перших прихильників вищезазначені концепції прав людини здобули серед американських парламентарів. Законодавчі ініціативи та діяльність Конгресу в 1973-1976 рр. стали поворотним моментом у процесі інституалізації політики прав людини в США. Так, США виступили активним учасником підсумкового етапу Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) у Гельсінкі. Окрім того, Конгрес створив законодавчий фундамент для активізації цього

процесу, зокрема розробив у 1974 р. керівний документ для представників американської дипломатії – доповідь “Права людини у міжнародній спільноті: заклик до лідерства США”. Однак на середину 1970-х рр. більшість політичної еліти сприймали моралізацію міжнародних відносин та частковий відхід від “реальної політики” як тимчасову поступку.

- Доведено, що наприкінці 1970-х – початку 1980-х рр. дискурс прав людини було включено у зовнішню політику США. Чинник прав людини почав використовуватися як зовнішньополітична стратегія з приходом до Білого дому 39-го президента США Дж. Картера, який переніс акценти в міжнародних відносинах з міжблокової конфронтації на розвиток ідейної основи міжнародного правового режиму. Дж. Картер поклав на права людини “глобальну місію перетворення світу”, основна мета якої у контексті політики щодо Радянського Союзу полягала у створенні такого міжнародного середовища, при якому радянські лідери не матимуть іншого вибору, окрім як прийняти необхідність дотримання основних свобод своїх громадян і співпраці зі США. У цій концепції Сполученим Штатам відводилась роль бездоганної демократичної моделі, яка мала б підтвердити міжнародну легітимність своєї критики щодо порушень прав людини. Однак уже наприкінці каденції адміністрації Дж. Картера політика прав людини, котра передбачала універсальну реалізацію гуманітарних принципів, увійшла в протиріччя з національними інтересами США.

- Проаналізовано перегляд концептуальних положень зовнішньої політики Білого дому, здійснений командою президента Р. Рейгана на основі неоконсервативної критики щодо поверховості підходу адміністрації демократів до ключових цінностей демократії та прав людини. У результаті адміністрація Р. Рейгана відвела правозахисному вектору зовнішньополітичної стратегії Вашингтона завдання структурних перетворень “незахідних” суспільств, зокрема радянського, що означало їх політичну трансформацію в бік західної моделі демократії. Акцент на політичних та громадянських правах перетворив кампанію США з прав людини на спосіб залучення до мирного ідеологічного суперництва з Радянським Союзом, доповнивши та посиливши геостратегічне спрямування зовнішньої політики Сполучених Штатів. Такої ж позиції дотримувалась і адміністрація наступного президента-республіканця Дж. Г. В. Буша. Втім, внаслідок політичних змін у Радянському Союзі, які відбувалися в рамках перебудови, адміністрація Дж. Г. В. Буша уникала відкритих викликів, спрямованих на конфронтацію з Москвою, та змістила акцент міжнародної дискусії щодо дотримання прав людини в СРСР на такі питання, як право на національне самовизначення та політичний плюралізм. Порівнюючи політику прав людини США у роки президентств демократа Дж. Картера та республіканців Р. Рейгана і Дж. Г. В. Буша, визначено їх спільні риси: підняття питання про права людини до рівня міжнародної політики і дипломатії; створення неурядових демократичних інститутів; залучення міжнародних організацій, таких як НБСЄ. Однак помітними є й відмінності у підходах. Так, адміністрація Дж. Картера запроваджувала універсальну кампанію, спрямовану як на держави-суперники, зокрема СРСР, так і на залежні від США авторитарні режими. На противагу члени адміністрації

Р. Рейгана та Дж. Г. В. Буша вважали, що саме існування комуністичних режимів відкидає можливість міжнародного консенсусу з питання прав людини. Тому в 1980-ті – на початку 1990-х рр. традиційне розуміння прав людини було адаптовано до потреб американської зовнішньої політики та національних інтересів США.

• Визначено, що хоча Вашингтон не був автором принципу поваги прав людини у Гельсінському Заключному акті, але, піднявши цей прапор наприкінці 1970-х рр., він повністю скористався Гельсінським процесом як найбільш успішним міжнародно-політичним майданчиком останньої чверті ХХ ст. Ініційовані делегаціями США дискусії на зустрічах представників держав-учасниць Ради з безпеки та співробітництва в Європі створили прецедент і тим самим сприяли легітимації міжнародного обговорення питання про виконання Радянським Союзом та його союзниками гуманітарних положень Заключного акта. Ефективність цієї міжнародної платформи полягала в значному публічному резонансі та залученні широкої аудиторії. Глобалізація питання порушення прав людини нанесла удар міжнародному іміджу Радянського Союзу і стала поштовхом до реформування внутрішньої політики СРСР, що розпочалося в середині 1986 р. і завершилось його розпадом у 1991 р. На початку 1990-х рр., з початком краху СРСР, політика мирного ідеологічного протистояння, котра базувалась на захисті прав людини, була успішно реалізована та досягнула своєї мети – процес перетворення радянського політичного режиму та радянського суспільства увійшов до незворотної фази, що означало появу перспективи трансформації в бік західної моделі демократії. Такий розвиток подій відповідав завданням Вашингтона, який створив потужний ідеологічний фон демократичного дискурсу для легітимації традиційних зовнішньополітичних інтересів США.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Золотарьова Я. І. Активізація правозахисної діяльності США як складової зовнішньої політики СРСР у рамках гельсінського процесу (1977-1983 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С.Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 1. – Ч. 1 – С. 137-139.

2. Золотарьова Я. І. Правозахисні ініціативи адміністрації Дж. Картера у розвитку американсько-радянських відносин 1977-1981 рр. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Серія Історія. – 2 (120) 2014. – С. 21-23.

3. Золотарьова Я. І. Політика США з захисту прав людини щодо СРСР у 1977-1980 рр.: методи та інституалізація // Гуржіївські історичні читання. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2014. – Вип. VII. – С. 371-373.

4. Золотарьова Я. І. Політика “захисту прав людини” США: принципи формування, періодизація, ідейно-політичне втілення (кін. 60-х – 70-ті рр. ХХ ст.) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 76 (№ 9). – С. 73-75.

5. Золотарьова Я. І. Формування концепції прав людини у зовнішній політиці США в 70-ті рр. ХХ ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – Вип. XXXVI. – С. 272-275.

6. Золотарьова Я. І. Правозахисні ініціативи США під час мадридської зустрічі “гельсінського процесу” як вияв зовнішньополітичної стратегії Р. Рейгана щодо СССР // Spheres of Culture Branch of Ukrainian Studies of UMCS. – Lublin, 2014. – P. 387-393.

Публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

7. Золотарьова Я. І. Участь США у дискусії щодо прав людини у форматі НБСЄ (1975-1985 рр.) // Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 2. – К., 2015. – С. 177-187.

8. Золотарьова Я. І. Проблема еміграції євреїв з Радянського Союзу в ізраїльсько-радянських відносинах 1948-1967 рр. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн” (до 105-ї річниці з дня народження д. і. н., проф. В.Я. Тарасенка та 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною та державою Ізраїль): Збірник наукових статей. – К.: Логос, 2013. – С. 144-148.

9. Золотарёва Я. И. Роль Поправки Г. Джексона-Ч. Веника в американско-советских отношениях II пол. 70-х гг. XX века // Материалы II Всероссийской научно-практической конференции: Культура, наука, образование: проблемы и перспективы. – Нижневартовск: Издательство Нижневартовского государственного университета, 2013. – С. 68-70.

10. Золотарьова Я. І. Політичний моралізм: формування політики “захисту прав людини” США у I половині 70-х рр. ХХ ст. // Дні науки історичного факультету: матеріали VI Міжнародної наукової конференції молодих учених (м. Київ, 24 – 30 квітня 2013). – Вип. VI, Ч. 3. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 10-11.

11. Золотарьова Я. І. Формування політики “захисту прав людини” в США (поч. 70-х рр. ХХ ст.) // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 66-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 26 квітня 2013). – Х.: ХНУ імені Каразіна, 2013. – С. 143-144.

12. Золотарьова Я. І. Правозахисні ініціативи Конгресу США у 1973-1975 рр. // Шевченківська весна – 2014: історія: матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К., Логос. – 2014. – С. 261-264.

13. Золотарьова Я. І. Американсько-радянські відносини за каденції Дж. Картера: формування та методи впровадження політики США з захисту прав людини // Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського національного університету: матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – Т. II. – К.: Логос, 2014. – С. 410-413.

14. Золотарьова Я. І. Інституалізація політики США з захисту прав людини (1970-1980 рр.) // Збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Львів, 04

квітня 2014 р.) “Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, культура”. – Львів, 2014. – С. 69-72.

15. Золотарьова Я. І. Права людини як компонент зовнішньополітичної доктрини Р. Рейгана // Восьмі Богданівські читання: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції: Зб. Наук. пр. – Черкаси: Вид Чабаненко Ю.А., 2014. – С. 258-261.

16. Золотарьова Я. І. Формування правозахисного компонента стратегії зовнішньої політики президента Рональда Рейгана // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 2: зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15.05.2015). – Львів: Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – С. 176-180.

АНОТАЦІЯ

Золотарьова Яна Ігорівна. Права людини у політиці США щодо СРСР (1970-ті – початок 1990-х рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2016.

У дисертаційному дослідженні висвітлено правозахисну складову політики США щодо СРСР в 1970-ті – на початку 1990-х рр. Проаналізовано та структуровано історіографію та джерельну базу проблеми, здійснено аналіз витоків політики прав людини, еволюцію методів її реалізації та місця у зовнішньополітичній стратегії США.

Права людини у політиці США щодо СРСР досліджено як невід’ємну частину глобальної зовнішньополітичної доктрини Вашингтона. З’ясовано, що основою для формування правозахисної складової зовнішньополітичної стратегії Білого дому в 1970-ті рр. була тривала традиція існування чинника прав людини у внутрішньополітичному процесі США. Проведено порівняння підходів адміністрацій Дж. Картера, Р. Рейгана та Дж. Г. В. Буша й обраних ними пріоритетних методів реалізації політики прав людини. Розкрито роль США у Гельсінському процесі, зокрема у дискусії стосовно гуманітарних положень Заключного акта.

Ключові слова: права людини, Сполучені Штати Америки, зовнішня політика США, політика США щодо СРСР, Дж. Картер, Р. Рейган, Гельсінський процес.

АННОТАЦИЯ

Золотарева Яна Игоревна. Права человека в политике США в отношении СССР (1970-е – начало 1990-х гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2016.

В диссертационном исследовании освещена правозащитная составляющая политики США в отношении СССР в 1970-е – начале 1990-х гг. Проанализировано и структурировано историографию и базу источников проблемы, осуществлен анализ

истоков политики прав человека, эволюции методов её реализации и места во внешнеполитической стратегии США.

Права человека в политике США в отношении СССР исследованы как неотъемлемая часть глобальной внешнеполитической доктрины Вашингтона. Установлено, что основой для формирования правозащитной составляющей внешнеполитической стратегии Вашингтона в 1970-е гг. была длительная традиция существования фактора прав человека во внутриполитическом процессе США. Проведено сравнение подходов администраций Дж. Картера, Рейгана и Дж. Г. В. Буша и избранных ими приоритетных методов реализации политики прав человека. Раскрыта роль США в Хельсинкском процессе, в частности в дискуссии о гуманитарных положениях Заключительного акта.

Ключевые слова: права человека, Соединенные Штаты Америки, внешняя политика США, политика США в отношении СССР, Дж. Картер, Р. Рейган, Хельсинкский процесс.

SUMMARY

Zolotarova Iana. Human rights in US policy towards the Soviet Union (1970 - early 1990's.). – Manuscript copywriting.

Thesis for scholarly degree of candidate of history in specialty 07.00.02 – World History. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of education and science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The bulk of the thesis is devoted to the complexities of the role human rights played in U.S.-foreign policy toward Soviet Union from the 1970's – early 1990's.

Beginning with a summary of the source base, which includes official documents of US government institutions, sources of personal origin and press, the author goes on to examine the works of prominent scientists, devoted to the U.S. foreign policy.

Drawing on a wealth material of the sources, the author examines human rights in the US political tradition, review the conceptual framework of foreign policy in Washington in late 1960 – early 1970 on the basis of moral discourse and advocacy initiative of the US Congress in 1973-1976.

The study revealed the place of human rights policies in the foreign policy strategy presidential administrations of J. Carter, R. Reagan, G. H. W. Bush for the USSR. This dissertation details and explains the role assigned by the presidential administration of human rights policy and its implementation methods. Furthermore, it explores how American officials, members of Congress and Western private citizens, exploited the language of Final Act (Helsinki Accords) to forge a transnational network committed to globalizing the issue of Soviet human rights violations. This development challenged bureaucratic discretion in ways that gave the J. Carter, R. Reagan, G. H. W. Bush administrations little choice but to challenge Soviet internal behavior in forthright fashion.

This thesis will be essential reading for anyone interested in understanding the roots and reasons behind American foreign policy the 1970's – early 1990's, especially toward Soviet Union. It may be useful to be read by historians and anyone intrigued by the growth and development of institutional politics and practices.

Keywords: human rights, United States, US foreign policy, US policy towards the Soviet Union, Jimmy Carter, Ronald Reagan, the Helsinki process.